

سازمان‌دهی منابع غیرکتابی کتابخانه ملی ایران

رؤیا امین‌الرعیان^۱

چکیده

هدف پژوهش حاضر شناخت شیوه‌های سازمان‌دهی منابع غیرکتابی در کتابخانه ملی ایران است. تمامی منابع غیرکتابی کتابخانه ملی ایران براساس قواعد فهرستنویسی انگلوآمریکن فهرستنویسی توصیفی شده و فهرستنویسی تحلیلی آنها با استفاده از اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا) تهیه می‌شود. بازیابی آنها ترکیبی از کدهای عددی و شماره ثبت برای هر یک از انواع منابع است. سازمان‌دهی منابع غیرکتابی کتابخانه ملی در تعیین عنوان کامل، مشخص کردن وجه تسمیه عام، مشخص کردن پدیدآور و پدیدآور همکار در قسمت شرح پدیدآور، ذکر جزئیات نشر در فهرست توصیفی با توجه به قواعد انگلوآمریکن، و ذکر جزئیات ناحیه یادداشت کاملاً موفق بوده است و در بقیه نواحی توانسته است بیش از ۶۰ درصد مطابق استاندارد باشد.

کلیدواژه‌ها

منابع غیرکتابی، سازمان‌دهی، قواعد انگلوآمریکن، کتابخانه ملی ایران، فهرستنویسی توصیفی، فهرستنویسی تحلیلی

مقدمه

و فنی، منابع غیرکتابی و چاپ نشده، در مقایسه با کتاب‌ها و نشریات چاپ شده، از ارزش اطلاعاتی بیشتری برخوردارند. تولید و انتشار وسیع این گروه از منابع سبب شده تا مراکز اطلاعاتی به دلیل نیازهای جامعه به گردآوری آنها پرداخته و به دنبال آن برای تسهیل امر سازمان‌دهی به تعیین اصول و قواعدی مشخص همت گمارند. کتابخانه

رشد سریع و روزافزون اطلاعات در عصر حاضر که از آن به‌عنوان «پدیده انفجار اطلاعات» نیز یاد می‌شود، ضرورت استفاده از مواد و رسانه‌های آموزشی یا مواد دیداری - شنیداری را، که بخش عظیمی از بار اطلاعاتی را برعهده دارند، اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. امروزه در انجام تحقیقات علمی

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران aminroaya_r@hotmail.com

ملی ایران، به‌عنوان سازمان مادر و نماد فرهنگی کشور، که یکی از وظایفش گردآوری و حفاظت منابع ماندگار ملی است، به موجب قانون واسپاری (دریافت دو نسخه رایگان از انتشارات داخلی) سازمان‌دهی این مواد را از نیمه دوم ۱۳۸۰ آغاز کرده است. دقت در نحوه سازمان‌دهی صحیح و مناسب این مواد از سوی کتابخانه ملی موجب دستیابی مؤثر جامعه استفاده‌کننده به اطلاعات موجود می‌شود و از سوی دیگر کتابخانه می‌تواند نقش راهبردی خود را به‌منظور یک‌دست کردن فهرست‌نویسی منابع ذکر شده برای سایر مراکز اطلاعاتی حفظ کند.

تعریف عملیاتی اجزای مسئله

منابع غیرکتابی: به منابعی گفته می‌شود که در توصیف کتاب، پایان‌د، و جزوه نگیند، همچنین استفاده از آنها نیازمند وسایل مخصوص باشد (۲). به‌عبارت دیگر این اصطلاح کلیه موادی را دربرمی‌گیرد که در قالب کتاب نیستند. اما این اصطلاح در اینجا برای مستثنا کردن هرگونه پیام چاپی، رساله، دست‌نویس، نقشه، مجموعه یا نت موسیقی به‌کار می‌رود. در این مقاله به منابعی گفته می‌شود که در کتابخانه ملی به‌عنوان «منابع غیرکتابی» شناخته شده‌اند که عبارتند از: پایان‌نامه، پوستر، تمبر، صفحه گرامافون، کارت پستال، کاست صوتی (سخنرانی)، کاست صوتی (موسیقی)، کاست ویدئو، لوح فشرده دیداری و شنیداری، نقشه، و مانند آن.

سازمان‌دهی: منظور فهرست‌نویسی (توصیفی، تحلیلی) منابع براساس استانداردها و قواعد

بین‌المللی است.

هدف پژوهش

هدف این پژوهش شناخت شیوه‌های سازمان‌دهی (فهرست‌نویسی، رده‌بندی، و نمایه‌سازی) مناسب و شناخت نقاط قوت و ضعف آن و همچنین ارائه الگوی مناسب برای سازمان‌دهی مواد غیرکتابی در کتابخانه ملی است.

فایده پژوهش

انتظار می‌رود دوگروه از این پژوهش بهره‌مند شوند:

جامعه درون کتابخانه: شامل کتابدارانی می‌شود که یافته‌های این پژوهش می‌تواند کمکی در رفع نقاط ضعف و پرورش نقاط قوت سازمان‌دهی منابعشان باشد.

جامعه بیرون کتابخانه: شامل کلیه مراکز، سازمان‌ها، و کتابخانه‌هایی می‌شود که از کتابشناسی ملی و یا از دست‌نامه‌های کتابخانه ملی برای سازمان‌دهی منابعشان بهره می‌گیرند.

پرسش‌های اساسی

۱. منابع غیرکتابی در کتابخانه ملی براساس چه استانداردهایی فهرست‌نویسی، رده‌بندی، و نمایه‌سازی می‌شوند؟
۲. سازمان‌دهی منابع غیرکتابی کتابخانه ملی تا چه میزان منطبق بر استانداردهای موجود است؟
۳. ابزار سازمان‌دهی منابع غیرکتابی موجود در ایران تا چه میزان پاسخگوی سازمان‌دهی

استاندارد این منابع است؟

متغیرهای پژوهش

متغیر مستقل: منابع غیرکتابی کتابخانه ملی
متغیر وابسته: وضعیت سازمان‌دهی این منابع

پیشینه پژوهش

طاهره رضایی (۱۳۸۳) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی وضعیت نمایه‌سازی مواد مکتوب غیرکتابی در پژوهشگاه‌های شهر تهران» وضعیت نمایه‌سازی پژوهشگاه‌های شهر تهران را به وسیله پرسشنامه، مشاهده، و مصاحبه مورد توجه قرار داده است. نتایج نشان می‌دهد که از مجموع ۱۱ پژوهشگاه مورد بررسی، ۵ پژوهشگاه برای سازمان‌دهی منابع مکتوب غیرکتابی خود از روش نمایه‌سازی، یک پژوهشگاه از طریق فهرستنویسی، یک پژوهشگاه از طریق ورود اطلاعات تمام متن مدرک، و یک پژوهشگاه نیز از طریق نمایه‌های موجود در پایگاه‌های اطلاع‌رسانی استفاده می‌کنند. سایر کتابخانه‌ها هیچ‌گونه اقدامی برای سازمان‌دهی منابع غیرکتابی خود انجام نداده‌اند. در حال حاضر تنها ۱۰ درصد مدارک مکتوب غیرکتابی نمایه‌سازی شده‌اند (۱).

سوسن قریشی (۱۳۷۰) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی سازمان‌دهی مواد دیداری و شنیداری در کتابخانه‌ها و مراکز» به بررسی وضعیت نظام‌های گوناگون سازمان‌دهی مواد دیداری - شنیداری در کتابخانه‌ها و مراکز مواد دیداری و شنیداری پرداخته است. همچنین

برای بهبود وضع موجود روشی مناسب، با توجه به نیازهای مراکز مختلف و قوانین بین‌المللی ارائه داده است. در این پژوهش از روش پیمایشی استفاده شده و داده‌ها با استفاده از پرسشنامه، مشاهده، و مصاحبه گردآوری شده است (۳).

شعله مزدیسنا (۱۳۶۶) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی آرشیوهای دیداری - شنیداری صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران» به مقایسه و مقابله کارهای انجام شده در خصوص فهرستنویسی و رده‌بندی با قواعد و استانداردهای بین‌المللی پرداخته است. نتایج نشان داد از سال ۱۳۵۸ آرشیوها در حال سامان‌دهی هستند، اما مشکلاتی چون کمبود متخصص، پراکندگی آرشیوها، و آشنا نبودن با طرح جدید وجود دارد (۵).

روش‌های پژوهش

در این پژوهش به تناسب ضرورت بخش‌ها از دو روش استفاده شده است:

روش سندی و کتابخانه‌ای: به منظور مطالعه و گردآوری اطلاعات گذشته‌نگر و استناد به اسناد انتشار یافته و انتشار نیافته مربوط به موضوع تحقیق این روش به کار می‌رود.

روش پیمایشی: چون این پژوهش به گردآوری اطلاعات در مورد نحوه سازمان‌دهی منابع غیرکتابی می‌پردازد، روش مناسب برای گردآوری اطلاعات، روش پیمایشی توصیفی است.

جامعه پژوهش

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه

منابع غیرکتابی سازمان‌دهی شده در کتابخانه ملی است و این منابع عبارتند از: پایان‌نامه، پوستر، تمبر، صفحه گرامافون، کارت پستال، کاست صوتی (سخنرانی)، کاست صوتی (موسیقی)، کاست ویدئو، لوح فشرده دیداری و شنیداری، و نقشه.

شیوه تجزیه و تحلیل یافته‌ها
سازمان‌دهی منابع غیرکتابی کتابخانه ملی در تعیین عنوان کامل، مشخص کردن وجه تسمیه عام، مشخص کردن پدیدآور و پدیدآور همکار در قسمت شرح پدیدآور، ذکر جزئیات نشردر فهرست توصیفی با توجه به قواعد انگلوآمریکن، و ذکر جزئیات ناحیه یادداشت کاملاً موفق بوده است (جدول ۱).

جدول ۱. توزیع فراوانی و درصد تطابق با قواعد انگلوآمریکن در فهرست توصیفی

ردیف	نام	تعداد	درصد
۱	پایان نامه	۱۹۸	۱۰۰
۲	پوستر	۸۹	۱۰۰
۳	تمبر	۴۱	۱۰۰
۴	صفحه گرامافون	۶۴	۱۰۰
۵	کارت پستال	۴۵	۱۰۰
۶	کاست صوتی (سخنرانی)	۳۱	۱۰۰
۷	کاست صوتی (موسیقی)	۸۴	۱۰۰
۸	کاست ویدئو	۱۶	۱۰۰
۹	لوح فشرده دیداری	۵	۱۰۰
۱۰	لوح فشرده شنیداری	۱۴	۱۰۰
۱۱	نقشه	۴۳	۱۰۰

سرشناسه منابع غیرکتابی

انتخاب سرشناسه در منابع غیرکتابی همیشه یکسان نیست، تنوع و پراکندگی انتخاب سرشناسه لزوم پرداختن به این مهم را ضروری کرده است.

نمودار ۱ نشان می‌دهد که بیشترین پراکندگی به ترتیب در پوستر، کاست سخنرانی، و کارت پستال است. استاندارد نبودن تولید و نشر این منابع در ایران باعث

نمودار ۱. توزیع و درصد پراکندگی سرشناسه در منابع غیرکتابی

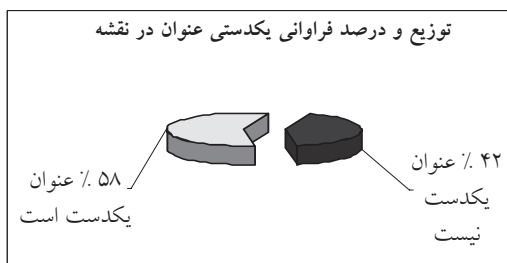
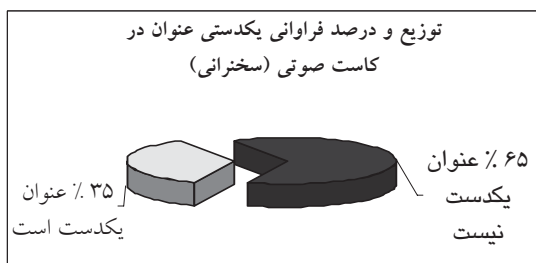
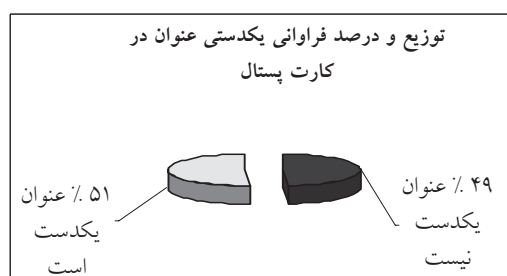
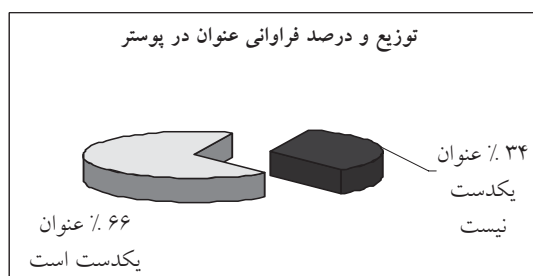
دیداری، اعم از کاست ویدئو و لوح فشرده که دارای تعداد زیادی عوامل دست‌اندرکار هستند و امکان انتخاب یکی از عوامل دشوار است، در تمام موارد «عنوان» سرشناسه شده است.

منابع فاقد عنوان

بسیاری از منابع غیرکتابی بدون عنوان می‌باشند، به‌خصوص منابع چاپی و گرافیکی. لذا با توجه به قواعد انگلواآمریکن، که اجازه تعیین عنوان عام را به فهرستنویس می‌دهد، در اینجا برای بررسی، منابعی که عنوان نداشته‌اند انتخاب شده‌اند تا میزان یکدستی عنوان در آنها مورد بررسی قرارگیرد.

پس از بررسی مشخص شد که از مجموع منابع غیرکتابی فهرستنویسی شده فقط ۴ نوع ماده این مشخصه را داشته‌اند و برای آن عنوان قراردادی در نظر گرفته شده است.

شده که در بسیاری موارد نتوان از قواعد انگلواآمریکن برای انتخاب سرشناسه استفاده کرد. همچنین تصمیمات مقطعی و دوره‌ای برای انتخاب سرشناسه باعث شده که بانک موجودی این منابع یکدست نباشد. در بسیاری موارد ممکن است دو یا سه عامل با نقش‌های متفاوت در ماده وجود داشته باشد که انتخاب، با توجه به نقش، به تشخیص فهرستنویس بستگی دارد. در منابع موسیقی از قانون ۲۳. ۲۱ انگلواآمریکن تبعیت نشده است و عنوان، آهنگساز، تک‌نواز، و گاهی نیز خواننده، برحسب تصمیمات دوره‌ای، سرشناسه شده است (۴). در مورد کاست‌های سخنرانی نیز گاهی «عنوان» و گاهی «سخنران» سرشناسه شده است. کتاب‌های گویا نیز با توجه به اینکه براساس متن چاپی تهیه شده‌اند، با تبعیت از قواعد انتخاب سرشناسه کتاب‌ها فهرستنویسی شده‌اند. در مورد منابع

نمودار ۲. توزیع و درصد فراوانی یکدستی عنوان در منابع فاقد عنوان

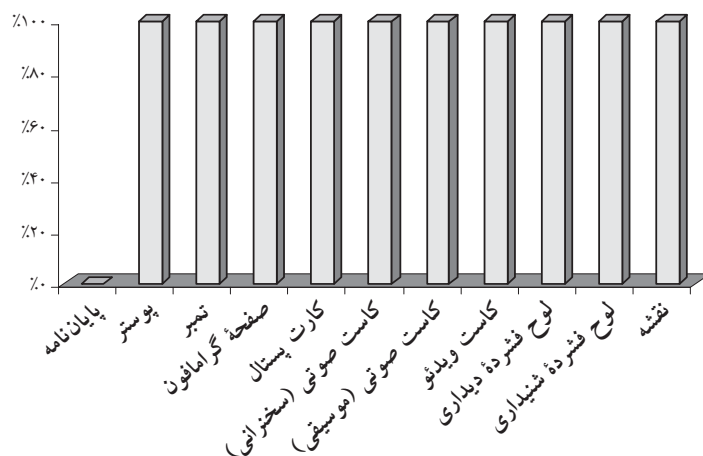
نمودار ۲ توزیع و درصد فراوانی یکدستی «عنوان» را در پوستر، کارت پستال، کاست صوتی (سخنرانی) و نقشه نشان می‌دهد. قانون BV ۱.۱ انگلوآمریکن می‌گوید: «برای اثری که فاقد منبع اصلی اطلاعات یا منبعی جایگزین آن است، از بقیه قسمت‌های آن اثر یا یک منبع مرجع یا هر جای دیگر عنوانی کامل فراهم آورید. اگر هیچ عنوانی در منابع یافت نشد یک عنوان توصیفی کوتاه بسازید و چنین عنوان فراهم شده یا تدبیرشده را میان دو قلاب بگذارید» (۴). اختیاری که این قانون به فهرست‌نویس می‌دهد باعث می‌شود که هرکس براساس برداشت خود «عنوان» تعیین کند و همین امر موجب عدم یکدستی در انتخاب عنوان می‌گردد. لازم به ذکر است این عدم یکدستی فقط در مورد ۴ نوع منبع بالا به وجود آمده است. برای مثال حدود نیمی از کاست‌های سخنرانی موجود

به صورت شخصی ضبط شده و توسط شرکت یا انتشارات یا استودیویی خاص تهیه نشده است. در این موارد هرکس بنا بر سلیقه «عنوان» انتخاب کرده و یا اینکه اصلاً عنوانی در نظر نگرفته است. بسیاری از پوسترهای انقلاب فقط حاوی تصویر است و نقشه‌های قدیمی نیز یا عنوان ندارد و یا چون به صورت صحیح حفاظت نشده است قسمت‌هایی از آن پاره و غیرقابل خواندن است. کارت پستال نیز عموماً عنوان ندارد.

مستندسازی نام پدیدآورندگان در منابع

پس از مشخص شدن حضور صد درصد پدیدآورندگان اصلی و همکار در فهرست توصیفی لازم بود بررسی شود که آیا در تمام منابع پدیدآورندگان مستندسازی می‌شوند یا خیر؟

نمودار ۳ به بررسی توزیع و درصد

نمودار ۳. توزیع و درصد فراوانی مستندسازی پدیدآورندگان در فهرست توصیفی

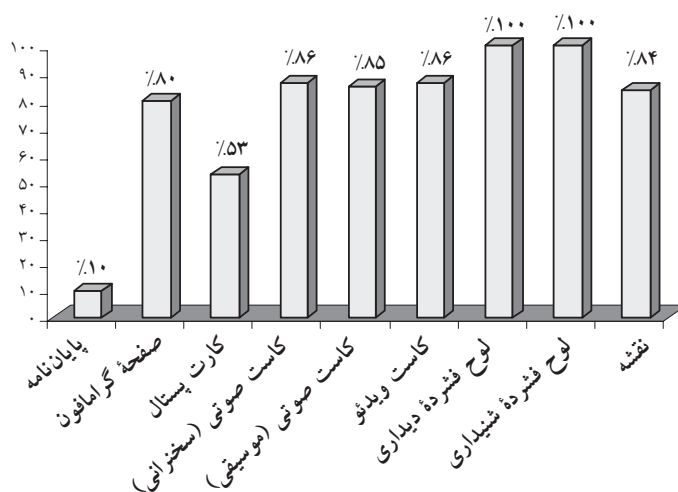
لازم بود بررسی شود که در هریک از انواع منابع پدیدآورندگان به چه میزان مستندسازی می‌شوند.

نمودار ۴ به بررسی توزیع و درصد فراوانی مستندسازی پدیدآورندگان برای انواع منابع در فهرست توصیفی می‌پردازد. از ۱۵۹۸ مورد که به مستندسازی نیاز داشته است تنها ۹۰۱ مورد (۵۶ درصد) مستند شده است. باید توجه داشت که پایان‌نامه‌ها بیشترین تعداد منابع را دربرمی‌گیرد که نیاز به مستندسازی دارند و در عین حال مستند نمی‌شوند. در سال ۱۳۸۰ تصمیم گرفته شد که با استفاده از کتاب راهنمای اعضای هیئت علمی، اسامی استادان راهنما و مشاور (در صورتی که در این کتاب موجود بود) مستند شود که ۱۰ درصد پایان‌نامه‌های مستند شده مربوط به همین دوره است. عوامل دست‌اندرکار در

فراوانی مستندسازی پدیدآورندگان در فهرست توصیفی می‌پردازد و اینکه در حال حاضر کدام یک از منابع مستندسازی می‌شوند. از مجموع ۶۳۰ عنوان کاربرگه مورد بررسی، ۱۹۸ کاربرگه پایان‌نامه (۳۱ درصد) در جامعه مورد بررسی احتیاج به مستندسازی (پدیدآورنده، استاد راهنما، استاد مشاور) داشته‌اند، ولی در حال حاضر هیچ‌کدام مستند نمی‌شوند. تنوع و تعداد عوامل تولید و دست‌اندرکار در کاست و لوح فشرده دیداری و شنیداری ۵۰ درصد کل منابعی را که نیاز به مستندسازی دارند تشکیل می‌دهد که همه مستندسازی می‌شوند.

میزان مستندسازی پدیدآورندگان

پس از اینکه مشخص شد مستندسازی پدیدآورندگان برای چه منابعی انجام می‌شود

نمودار ۴. توزیع و درصد فراوانی میزان مستندسازی پدیدآورندگان برای منابع

صفحه گرامافون و کاست‌های دیداری و شنیداری که غیرفارسی هستند، در صورتی که در مستند مشاهیر و مؤلفان کتابخانه موجود نبود، مستندسازی نشده‌اند. نقشه نیز تا سال ۱۳۸۳ و کارت‌پستال تا نیمه ۱۳۸۴ مستندسازی نمی‌شد. از دلایل عدم مستندسازی منابع غیرکتابی، تازه تأسیس بودن این بخش و حجم زیاد کار در بخش مستندسازی بود. همزمان با تصمیم‌گیری برای مستندسازی منابع در نیمه سال ۱۳۸۳، سازمان‌دهی لوح‌های فشرده نیز آغاز شد و برای تمامی این منابع از ابتدا مستند مؤلف تهیه شده است.

بررسی اطلاعات ناحیه یادداشت

تنوع اطلاعات ناحیه یادداشت بسیار زیاد است و در بعضی مواقع خلاصه‌ای نیز برای مواد در ناحیه یادداشت نوشته می‌شود. نمودار ۵ میزان یکدستی در نحوه نوشتن اطلاعات این ناحیه و تنوع انواع خلاصه‌ها را نشان می‌دهد و به بررسی توزیع و درصد

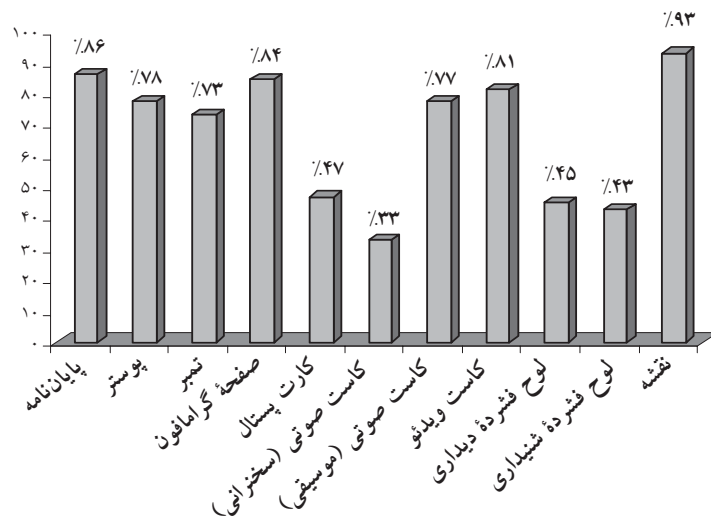
پراکندگی اطلاعات ناحیه یادداشت در منابع می‌پردازد. این نمودار نشان می‌دهد که شکل (فرم) نوشتن اطلاعات ناحیه یادداشت در ۶۲ درصد از منابع یکدست است و در بقیه، با نظر فهرستنویسان یادداشت‌های ضروری، بدون توجه به فرمی خاص نوشته شده است. بسیاری از کاربرگه‌های مورد بررسی چند فرم اطلاعات ناحیه یادداشت (جمله و عبارت) دارد.

میزان پوشش قواعد انگلوآمریکن در فهرست توصیفی منابع

توان پاسخگویی قواعد انگلوآمریکن در رفع نیازهای فهرستنویسی توصیفی هریک از انواع منابع، لزوم این بررسی را سبب شد و اینکه این قواعد در هریک از منابع تا چه حد نیازهای فهرستنویسی را رفع می‌کند. نمودار ۶ توزیع و درصد فراوانی پاسخگویی قواعد فهرستنویسی انگلوآمریکن را در منابع غیرکتابی بررسی می‌کند. بیشترین میزان پاسخگویی در نقشه‌هاست که دلیل

نمودار ۵. توزیع و درصد فراوانی یکدستی یادداشت در منابع

نمودار ۶. توزیع و درصد فراوانی پاسخگویی استاندارد انگلو آمریکن به نیاز فهرستنویسی توصیفی منابع

انگلو آمریکن کمک گرفت. این امر سبب شده تا برای هر ماده به صورت موردی و مقطعی تصمیم‌گیری شود. این مسئله در مورد لوح فشرده دیداری و شنیداری نیز صدق می‌کند با این تفاوت که تولیدکنندگان و ناشران بنا بر سلیقه شخصی این منابع را ضبط می‌کنند و از استاندارد پیروی نمی‌کنند. این منابع مثل کاست‌های صوتی (سخنرانی) تک نسخه نیستند. علاوه بر این، قواعد انگلو آمریکن به سرعتی که این منابع رشد و تنوع پیدا می‌کند تغییر نمی‌یابد و روزآمد نمی‌شود و نمی‌تواند همپای این منابع پیش برود.

میزان پوشش قواعد انگلو آمریکن در نواحی فهرست توصیفی

با بررسی میزان پاسخگویی قواعد انگلو آمریکن برای انواع منابع غیرکتابی، توان

آن سابقه چندصدساله آنهاست و اینکه فرم استاندارد برای تهیه و تدوین آن وجود دارد. همچنین سابقه تولید، نشر، و فهرستنویسی پوستر، تمبر، صفحه گرامافون، کاست صوتی (موسیقی)، و کاست ویدئو در کتابخانه کنگره سبب شده تا تدابیری برای سازمان‌دهی آنها تهیه و تدوین شود و نیز نزدیکی فرم و اطلاعات توصیفی پایان‌نامه به کتاب نیازهای فهرستنویسی آن را بیش از ۸۶ درصد رفع کرده است. کمترین میزان پاسخگویی مربوط به کاست صوتی (سخنرانی) و لوح فشرده دیداری و شنیداری است. تنوع فرم و اطلاعات موجود در پوشش (کاور) کاست‌های صوتی (سخنرانی) و ضبط دستی این منابع سبب اعمال سلیقه شخصی شده و نیاز است برای هر حلقه کاست به‌طور مجزا تصمیم‌گیری شود. لذا در بسیاری موارد نمی‌توان از قواعد

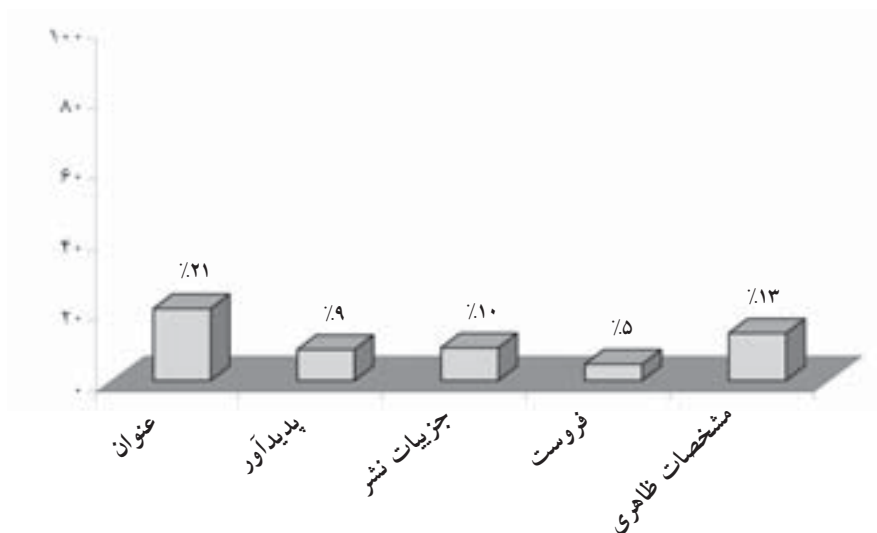
پاسخگویی این قواعد در نواحی مختلف بررسی شد.

نمودار ۷ به بررسی توزیع و درصد فراوانی بخش‌های مختلف فهرست توصیفی منابع غیرکتابی می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد که قواعد انگلوآمریکن توان پاسخگویی در این زمینه را ندارد. تنوع اطلاعات در ناحیه یادداشت و اینکه تنها قسمتی است که می‌توان اطلاعات خاص یک ماده را در آن شرح داد سبب شده که نتوان همچون دیگر بخش‌های اطلاعات توصیفی چارچوبی برای آن در نظر گرفت. یکدست و استاندارد نبودن اطلاعات منابع نیز سبب شده که نیاز به تصمیمات خاصی برای منابع باشد. تنوع منابع، به‌خصوص منابع گرافیکی، و اینکه عنوان ندارند و مصور هستند باعث شده است تصمیم‌گیری‌ها موردی باشد. ۱۳ درصد اطلاعات مشخصات ظاهری مثل مواد همراه، زمان، و نظیر آن را نمی‌توان از قواعد

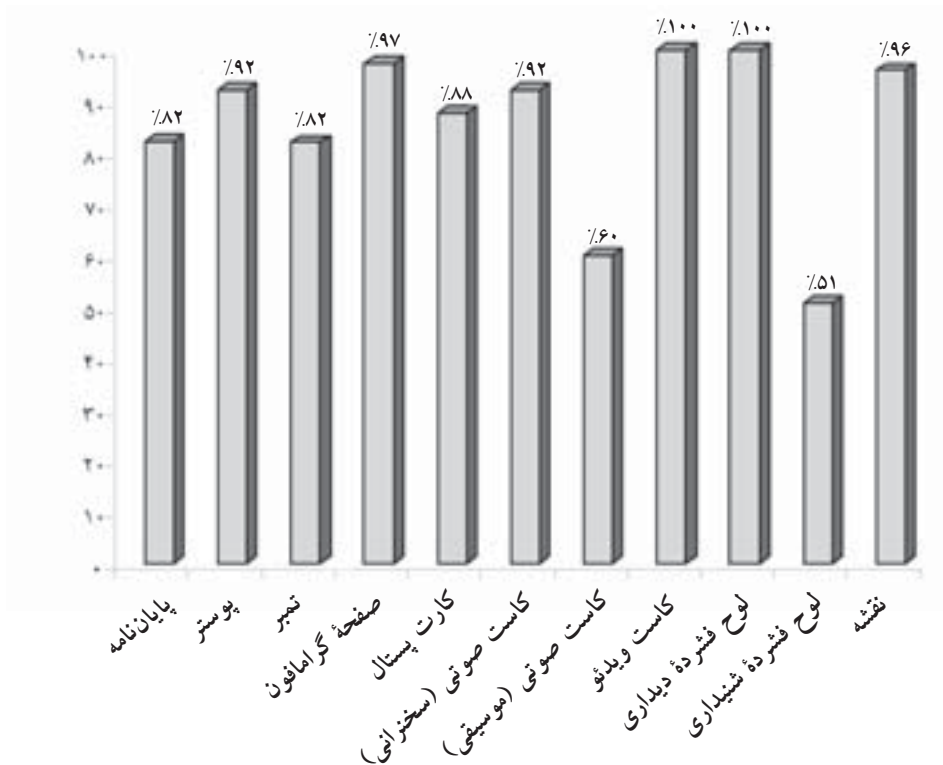
انگلوآمریکن دریافت کرد.

پوشش اصفا

پس از بررسی نواحی مربوط به فهرستنویسی توصیفی، به بررسی نواحی فهرستنویسی تحلیلی پرداخته شده است. برای مشخص کردن موضوع هر یک از انواع منابع از یکی از مراجع استاندارد که در این رابطه وجود دارد، از قبیل سرعنوان موضوعی فارسی و لاتین و اصطلاحنامه‌های تخصصی استفاده می‌شود. با توجه به اینکه اصطلاحنامه‌ها دارای توصیفگرهای خاص‌تری هستند و برای منابع غیرکتابی مناسب‌ترند، کتابخانه ملی تصمیم گرفته است تا از اصطلاحنامه فرهنگ فارسی (اصفا) برای انتخاب موضوع و توصیفگرهایش استفاده کند. البته اصفا کاملاً پاسخگو نبوده است، به همین منظور میزان پاسخگویی و پوشش اصفا برای انواع منابع بررسی شده است.

نمودار ۷. توزیع و درصد فراوانی عدم پاسخگویی قواعد انگلو-آمریکن در نواحی فهرست توصیفی

نمودار ۸. توزیع و درصد فراوانی پوشش اصفاء

رشته‌های موضوعی، و اینکه موضوعات آنها جزئی و خاص هستند، لازم بود میزان توانایی اصفاء در فهرست تحلیلی هریک از رشته‌ها بررسی شود (جدول ۲).

نمودار ۹ به توزیع و درصد فراوانی توصیفگرهای پیشنهادشده در اصفاء، برای پایان‌نامه‌ها، می‌پردازد. از مجموع ۸۹۱ توصیفگر انتخاب شده (۸۵ درصد) در کاربرگه منابع تنها ۱۵۹ توصیفگر (۱۵ درصد) پیشنهاد شده است. ۶۰ درصد توصیفگرها در رشته فناوری و علوم تجربی پیشنهاد شده که بیشترین تعداد را در برمی‌گیرد. در رشته علوم سیاسی اصفاء کاملاً پاسخگو بوده است. باید

نمودار ۸ به بررسی توزیع و درصد فراوانی پوشش اصفاء برای انواع منابع غیرکتابی می‌پردازد. بیشتر منابع غیرکتابی در زمینه موضوعات فرهنگی و علوم انسانی است و اصفاء به خوبی و در حد بسیار بالایی توانسته پاسخگو باشد. اما توصیفگرهای کاست صوتی (موسیقی) و لوح فشرده شنیداری موسیقی سنتی (دستگاه‌های موسیقی، ردیف‌ها، گوشه‌ها) خیلی کلی مطرح شده است.

میزان پوشش اصفاء در پایان‌نامه‌ها

در مورد پایان‌نامه‌ها نیز می‌توان گفت با توجه به تعداد پایان‌نامه‌های موجود، تنوع

جدول ۲. میزان پوشش اصفا در پایان نامه‌ها

ردیف	رشته‌های موجود در اصفا	تعداد کل توصیفگرهای انتخاب شده	تعداد توصیفگرهای پیشنهاد شده	درصد پیشنهاد شده
۱	آموزش و پرورش	۶۱	۴	۷
۲	ادبیات	۵۶	۱۱	۲۰
۳	ارتباطات	۵۹	۷	۱۲
۴	اقتصاد	۳۷	۵	۱۴
۵	تاریخ	۴۱	۳	۷
۶	تصوف و عرفان	۷۲	۱۹	۲۶
۷	جامعه شناسی	۴۹	۱	۲
۸	جغرافیا	۴۳	۷	۱۶
۹	حقوق	۳۸	۷	۱۸
۱۰	دین	۴۰	۶	۱۵
۱۱	روان شناسی	۶۱	۱۷	۲۸
۱۲	زبان شناسی	۵۲	۷	۱۳
۱۳	فلسفه	۴۰	۴	۱۰
۱۴	فناوری و علوم تجربی	۴۷	۲۸	۶۰
۱۵	کنابداری و اطلاع رسانی	۴۳	۷	۱۶
۱۶	مدیریت	۵۷	۱۳	۲۳
۱۷	هنر و فرهنگ	۵۳	۲	۲۳
۱۸	جمع	۸۹۱	۱۵۸	۱۸

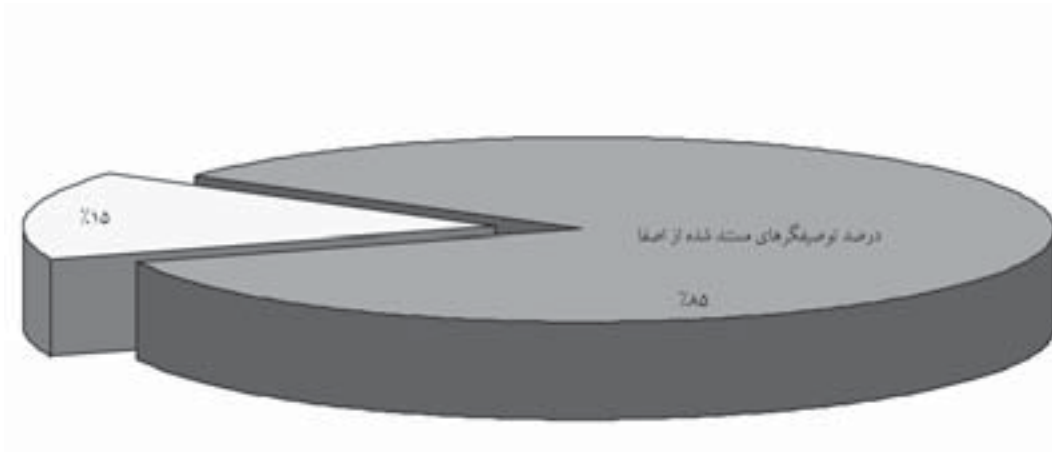
در نظر داشت که اصفا اصطلاحنامه‌ای فرهنگی است، لذا در زمینه علوم تجربی، فناوری، فنی، و مهندسی دیدی کلی داشته است.

فهرست نویسی منابع لاتین با مراجع اینترنت
 کتابخانه ملی برای فهرست نویسی کتاب‌های لاتین معمولاً از سایت کتابخانه کنگره برای اطلاعات کامل تر و جامع تر و دیگر سایت‌های مرتبط استفاده می‌کند. در اینجا میزان استفاده از سایت کتابخانه کنگره و سایت‌های دیگر برای فهرست نویسی منابع غیر کتابی لاتین بررسی شده است و اینکه چه میزان از منابع غیر کتابی لاتین به صورت بنیادی و چه میزان از سایت‌های اینترنتی توان پاسخگویی

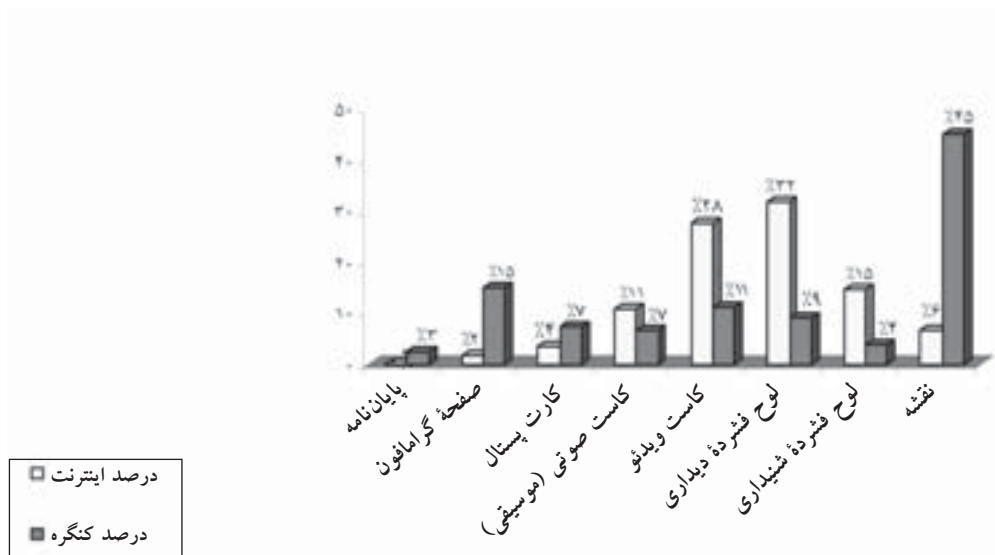
داشته‌اند.

نمودار ۱۰ توزیع و درصد فراوانی فهرست نویسی لاتین با استفاده از منابع اینترنتی (سایت کتابخانه کنگره و دیگر سایت‌ها) را بررسی می‌کند. این سایت‌ها عبارتند از:
olc.1.ohiolink.edu/search;_amicus.copac.ac.uk/wzgw;_digibib

با بررسی کلی درمی‌یابیم که کتابخانه کنگره بیشترین میزان پاسخگویی در انواع منابع را داشته است. پایان نامه‌های لاتین، مربوط به رشته‌های آموزش و مترجمی زبان هستند و پایان نامه‌های مورد بررسی شامل مواردی بود که به ترجمه و تفسیر یک نویسنده یا کتاب پرداخته است. در این میان کتابخانه کنگره

نمودار ۹. درصد توصیفگرهای پایان‌نامه پیشنهاد شده به اصفا

نمودار ۱۰. توزیع و درصد فراوانی فهرست‌نویسی لاتین با استفاده از منابع اینترنتی

توانسته بود در زمینه نویسندگان آمریکایی اطلاعات لازم را ارائه دهد.

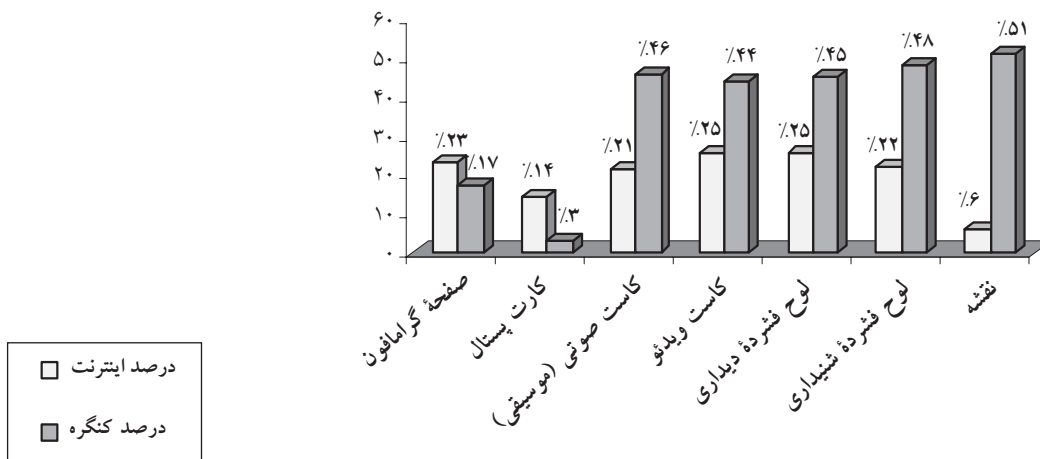
صفحه‌های گرامافون که توسط شرکت‌های آمریکایی ضبط شده بود مثل COLOMBIA و ACR VICTOR نیز در کتابخانه کنگره بازیابی شد و تنها ۲ درصد اطلاعات این منابع در سایت‌های دیگر یافت شد که شامل شرکت‌های تهیه‌کننده، نوازندگان یا آهنگسازان معروف بود. همچنین ۷ درصد از کارت‌پستال‌ها که چاپ آمریکا است در کتابخانه کنگره موجود بود. اطلاعات کاست‌ها و لوح‌های دیداری و شنیداری نیز به‌طور کامل قابل بازیابی نبود. از آنجاکه تمام منابع شنیداری در داخل ضبط شده است، هر ناشر و تولیدکننده بنا به تقاضای بازار و سلیقه خود این منابع را تولید و تکثیر می‌کند. سایت کتابخانه کنگره و دیگر سایت‌ها فقط در شناساندن سبک نوازنده، خواننده یا آهنگساز برای انتخاب نمایه و همچنین مستند کردن نام اشخاص می‌تواند کمک کند. کاست‌ها و لوح‌های دیداری امکان بازیابی بیشتری دارند، چرا که امکان تغییر و اعمال سلیقه در آنها توسط تولیدکنندگان داخلی نیست. بیشتر فیلم‌های غیرفارسی موجود آمریکایی است و بعد از آن هندی. اطلاعات فیلم‌های آمریکایی در کتابخانه کنگره تا حد مستند نام و تعیین موضوع قابل بازیابی است و بسیاری از فیلم‌های هندی را نیز می‌توان در سایت‌های دیگر تا حد مستند نام و تعیین موضوع بازیابی کرد. بیش از ۷۵ درصد نقشه‌های لاتین موجود در کتابخانه توسط شرکت‌های آمریکایی تولید و نشر شده است. به غیر از نقشه‌هایی که

در کنار تبلیغ یک محصول یا یک شرکت چاپ شده، مثل نقشه‌های تبلیغاتی شرکت PANAM، که تابع قانون واسپاری نیست، بقیه در کتابخانه کنگره قابل بازیابی است و سایت‌های دیگر مثل سایت کتابخانه بریتانیا تا حد بسیار کمی در بازیابی نقشه‌های انگلیسی کمک می‌کند.

مستندسازی پدیدآورندگان منابع لاتین با مراجع اینترنت

پس از بررسی میزان پاسخگویی مراجع اینترنتی به فهرستنویسی منابع غیرکتابی، به بررسی میزان مستندسازی پدیدآورندگان منابع لاتین پرداخته شده که چه میزان این مراجع اطلاعات لازم را برای مستندسازی در اختیار می‌گذارند.

نمودار ۱۱ توزیع و درصد فراوانی مستندسازی پدیدآورندگان منابع لاتین با استفاده از منابع اینترنتی را بررسی می‌کند. بیشترین میزان بازیابی نام اشخاص برای مستندسازی پدیدآورندگان مربوط به نقشه‌هاست. با توجه به اینکه بیش از ۷۵ درصد نقشه‌های لاتین موجود در کتابخانه ملی توسط شرکت‌های آمریکایی تولید و چاپ شده است (به غیر از نقشه‌هایی که در کنار تبلیغات بازرگانی برای یک شرکت تولید شده است) بیشتر اطلاعات مورد نیاز در سایت کتابخانه کنگره قابل بازیابی است. قسمتی از منابع شنیداری لاتین موجود مربوط به خوانندگان، نوازندگان، و آهنگسازان معروف بین‌المللی است که در سایت کتابخانه کنگره قابل بازیابی است. همچنین بیش از ۶۰ درصد

نمودار ۱۱. توزیع و درصد فراوانی مستند پدیدآور لاتین با استفاده از مراجع اینترنت

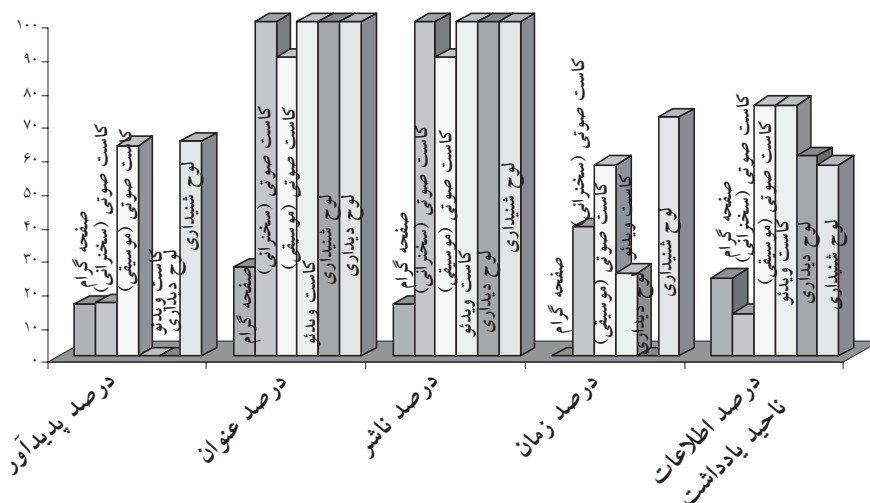
دربر نمی‌گیرد) تا چه حد اطلاعات در اختیار ما می‌گذارد.

نمودار ۱۲ به بررسی توزیع و درصد فراوانی اطلاعات در جلد منابع دیداری و شنیداری می‌پردازد می‌توان نتیجه گرفت که بیشترین اطلاعاتی که در جلد منابع وجود دارد مربوط به عنوان اثر است و پس از آن مهم‌ترین اطلاعات از نظر ناشران معرفی و تبلیغ نام خودشان است. اطلاعات ناحیه یادداشت شامل زبان، عوامل تولید، و عنوان است که کم‌وبیش در جلد بسیاری از منابع قابل بازیابی است. بسیاری از منابع شنیداری، به خصوص لوح‌های فشرده، مدت زمان ضبط اطلاعات بر روی منابع را ذکر می‌کنند. همچنین معمولاً منابع دیداری و شنیداری با اطلاعات نوازندگان یا خوانندگان آن، که بر روی جلد می‌آید، به مردم معرفی می‌شود.

کاست‌های ویدئو و لوح‌های فشرده دیداری مربوط به فیلم‌های آمریکایی است که نام بسیاری از عوامل آنها در سایت کتابخانه کنگره وجود دارد. دیگر مجموعه فیلم‌های غیرفارسی شامل فیلم‌های چینی، انگلیسی، و هندی است که تا حدودی امکان بازیابی آنها در سایت‌های دیگر وجود دارد. همچنین عوامل صفحه گرامافون که تولید شرکت‌های آمریکایی است تا حدی در سایت کتابخانه کنگره موجود است.

میزان اطلاعات روی جلد منابع

اطلاعات روی ماده مهم‌ترین بخشی است که می‌تواند در فهرست‌نویسی منابع به ما کمک کند. نمودار ۱۲ نشان می‌دهد کاور یا جلد ماده بررسی شده (که شامل منابع دیداری و شنیداری می‌شود و مواد چاپی و گرافیکی را

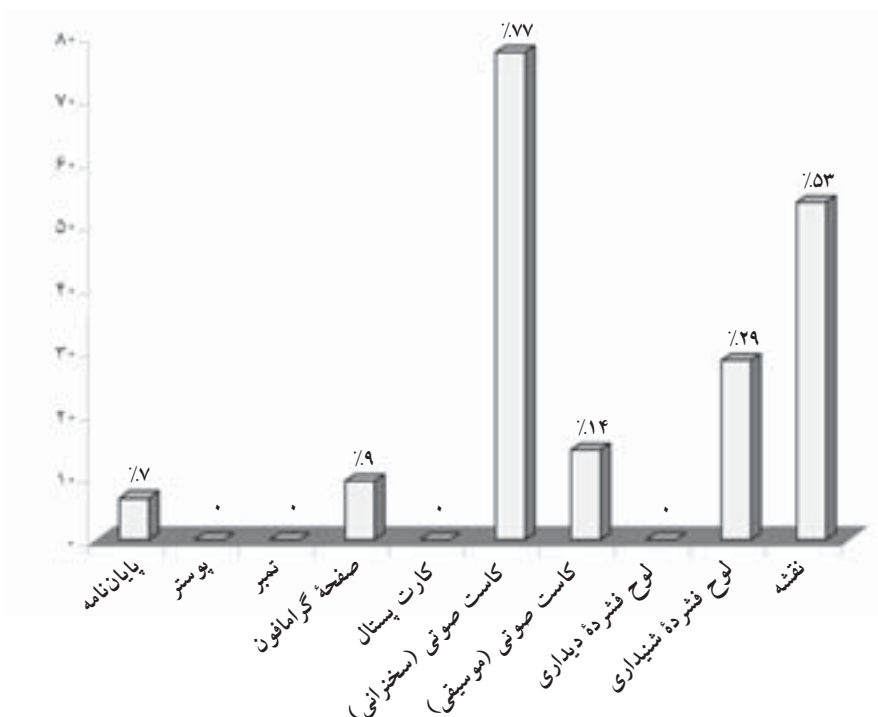
نمودار ۱۲. توزیع و درصد فراوانی اطلاعات در جلد منابع دیداری و شنیداری

میزان مستندسازی تنالگان در منابع

با توجه به اینکه لزوم مستندسازی تنالگان در قواعد انگلوآمریکن مشخص شده است نمودار ۱۳ به بررسی میزان مستندسازی تنالگان در منابع غیرکتابی و میزان پیروی از این قاعده می‌پردازد.

این نمودار به بررسی توزیع و درصد فراوانی مستندسازی برای تنالگان‌های انواع منابع می‌پردازد. همان‌طور که مشخص است برای پوستر، تمبر، کارت پستال، و لوح فشرده دیداری مستندسازی انجام نشده است. ۷۰ درصد پوسترهای موجود مربوط به وقایع انقلاب است که توسط سازمان‌های دولتی منتشر شده است و یا اینکه فراخوان و اطلاعیه مربوط به سازمان‌های دولتی است. تمبرها نیز از انتشارات اداره پست است و

کارت پستال‌های مورد بررسی دعوت‌نامه رسمی برای شرکت در گردهمایی و نمایشگاه است. لوح‌های فشرده دیداری مورد بررسی مربوط به انتشارات یک سازمان دولتی است. برخلاف قانون B ۱ . ۲۱ انگلوآمریکن برای پوستر، تمبر، کارت پستال، و لوح فشرده دیداری مستندسازی انجام نشده است (۴). در نیمه دوم سال ۱۳۸۴ فهرست‌نویسی پایان‌نامه‌ها از کتاب تبعیت می‌کرد و ۷ درصد مستندسازی انجام شده است که شامل مواردی است که فرم مستند شده سازمان در بانک مستند موجود بوده است. یکی از دلایلی که در آن زمان برای منابع غیرکتابی مستند تنالگان ساخته نشد بُعد مسافت بود زیرا بخش مستندسازی و فهرست‌نویسی در دو ساختمان مجزا قرار داشت و انجام کارهای اداری برای

نمودار ۱۳. درصد مستندسازی تنالگان

نتیجه گیری

پس از بررسی و تجزیه و تحلیل پرسش‌های اساسی نتایج زیر به دست آمد: تمامی منابع غیرکتابی کتابخانه ملی ایران براساس قواعد فهرستنویسی انگلوآمریکن فهرستنویسی توصیفی می‌شوند و فهرستنویسی تحلیلی آنها با استفاده از اصطلاحنامه فرهنگی فارسی (اصفا) تهیه می‌شود. برای بازیابی این منابع از رده‌بندی موضوعی استفاده نمی‌شود، چرا که با توجه به خاص بودن توصیفگرها رده‌های موضوعی نتوانسته پاسخگو باشد، به همین جهت برای آن شماره بازیابی در نظر گرفته شده است که ترکیبی است از

نقل و انتقال منابع به ساختمان دیگر مشکل بود. لذا از مستندسازی منابع به‌طور موقت صرف‌نظر شد و این روند تاکنون، که تمام بخش‌ها در یک سازمان متمرکز شده‌اند، ادامه دارد. دلیل دیگر، حجم زیاد مستندسازی مجموعه منابع کتابی، به‌خصوص کتاب‌های پیش از انتشار بود، که در اولویت کاری قرار داشتند. لازم به ذکر است که برای تمام منابع مذکور که مستند تنالگان دارند از موجودی بانک مستند سازمان‌ها استفاده شده است و برای هیچ‌کدام از منابع غیرکتابی مستندسازی انجام نگرفته است.

کدهای عددی برای هریک از انواع منابع و شماره ثبت منابع. لازم به ذکر است که دفتر ثبت هریک از انواع منابع مجزاست و به تبع آن شماره ثبت هریک از انواع مواد از یک شروع شده است.

سازمان‌دهی منابع غیرکتابی کتابخانه ملی در تعیین عنوان کامل با توجه به قواعد انگلوآمریکن، مشخص کردن وجه تسمیه عام، مشخص کردن پدیدآور، و پدیدآور همکار در قسمت شرح پدیدآور، ذکر جزئیات نشر در فهرست توصیفی، همچنین ذکر جزئیات نشر با توجه به قواعد انگلوآمریکن و ذکر جزئیات ناحیه یادداشت کاملاً موفق بوده است.

بیش از ۵۲/۵ درصد عنوان‌های انتخاب شده برای منابعی که عنوان نداشته‌اند یکسان بوده است و حدود ۴۷/۵ درصد از عنوان‌ها از فرم یکدستی برخوردار نبوده است.

حدود ۹۱ درصد پدیدآورندگان و پدیدآورندگان همکار در منابع غیرکتابی مستند می‌شوند و تنها ۹ درصد منابع، که شامل پایان‌نامه‌هاست، مستندسازی نمی‌شود. میزان مستندسازی که تاکنون برای انواع منابع انجام شده است بدین شرح است: برای ۷۸ درصد منابع بیش از ۸۰ درصد مستندسازی انجام شده است، برای ۱۱ درصد منابع بیش از ۳۵ درصد مستندسازی انجام شده است و برای ۱۱ درصد منابع حدود ۱۰ درصد مستندسازی انجام شده است.

اصفا توانسته توصیفگرهای بیش از ۸۵ درصد پایان‌نامه‌ها را پوشش دهد. همچنین اصفا در ۸۲ درصد منابع بیش از ۸۰ درصد

پاسخگو بوده و در ۱۸ درصد منابع بیش از ۵۰ درصد توان پاسخگویی داشته است. قواعد انگلوآمریکن در ۶۴ درصد منابع بیش از ۷۰ درصد نیازها را برطرف کرده است و برای ۳۶ درصد منابع تصمیم‌گیری موردی شده است.

پیشنهادات

۱. یکی از مسائلی که مطرح شد عدم تهیه مستند مؤلف برای پایان‌نامه‌هاست که بهتر است در این زمینه اقدامی صورت گیرد، چراکه بسیاری از استادان راهنما و مشاور یا پژوهشگری که پایان‌نامه را تهیه کرده است پدیدآور هم هستند و لازم است که در بانک اطلاعات تمام آثارشان در کنارهم قرار گیرد.

۲. باید با بخش مستند سازمان برای مستندسازی منابع هماهنگی ایجاد شود تا مجموعه کارهای سازمان در کنار هم قرار گیرد.

۳. آموزش کوتاه‌مدت به تولیدکنندگان و ناشران یا تهیه بروشور اطلاعاتی در مورد نحوه صحیح ثبت و ضبط اطلاعات در منابع غیرکتابی که سبب می‌شود اطلاعات جلد منابع یکدست و کامل‌تر شود.

۴. سرشناسه منابع غیرکتابی به صورت یکدست «عنوان» قرار گیرد تا از پراکندگی جلوگیری شود.

۵. همان‌گونه که برای کتاب، دستنامه قواعد فهرستنویسی تهیه شده برای منابع غیرکتابی نیز دستنامه‌ای تهیه شود.

۶. برای منابعی که عنوان ندارند فرم قراردادی در نظر گرفته شود تا همه یک شکل واحد داشته باشند تا برای دو نسخه از یک ماده فهرستنویسی مجدد انجام نگیرد.

۷. با توجه به اینکه اصفا مرجع انتخاب توصیفگرهای منابع غیرکتابی است، باید در رشته‌های دیگر، به‌خصوص علوم و فناوری، گسترش یافته و تعادل را در تمامی رشته‌ها برقرار کند و اگر سیاست اصفا این است که فرهنگی باقی بماند باید از اصطلاحنامه دیگری که توان پاسخگویی داشته باشد استفاده شود. همچنین با توجه به اینکه منابع موسیقی مراجعان خاص خود را دارد استفاده از توصیفگرهای عام و کلی نمی‌تواند کمکی در بازیابی و استفاده از این منابع بنماید و لازم است که توصیفگرهای خاص‌تری در زمینه دستگاه‌ها، گوشه‌ها، و ردیف‌ها پیشنهاد شود و یا اصطلاحنامه موسیقی تهیه شود.

۸. امکانی فراهم شود تا برای منابعی که قبلاً فهرستنویسی شده‌اند مستند پدیدآور و سازمان تهیه شود و منابعی که قبلاً سازمان‌دهی شده‌اند اصلاح و تکمیل شوند.

۹. فرم استاندارد برای نوشتن اطلاعات در قسمت یادداشت تعیین شود.

۱۰. قانونی تدوین شود که براساس آن تمام منابع غیرکتابی تولید داخل همانند کتاب قبل از انتشار به کتابخانه ملی ارجاع شده و فهرستنویسی شود.

راهکارها و پیشنهادهایی برای آینده

۱. تهیه مستند پدیدآور منابع غیرکتابی،
۲. تهیه دستنامه فهرستنویسی منابع غیرکتابی،
۳. فهرستنویسی منابع اینترنتی،
۴. تهیه استاندارد برای فهرستنویسی منابع اینترنتی،
۵. تهیه استاندارد ضبط و تولید منابع غیرکتابی برای ناشران و تولیدکنندگان،
۶. تشکیل بانک اطلاعات منابع غیرکتابی سازمان‌دهی شده کتابخانه ملی،
۷. انجام این پژوهش در سازمان اسناد ملی ایران، و
۸. مقایسه نحوه سازمان‌دهی منابع غیرکتابی در کتابخانه ملی و سازمان اسناد ملی.

منابع

۱. رضایی، طاهره. «بررسی وضعیت نمایه‌سازی مواد مکتوب غیرکتابی در پژوهشگاه شهر تهران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۸۳.
۲. سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین. *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۸۱.
۳. قریشی، سوسن. «سازمان‌دهی مواد دیداری- شنیداری در کتابخانه‌ها و مراکز». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
۴. *قواعد فهرست‌نویسی انگلو-آمریکن*. ترجمه رحمت‌الله فتاحی. مشهد: آستان قدس رضوی،

معاونت فرهنگی، ۱۳۷۱.

۵. مزدینا، شعله. «بررسی آرشیوهای دیداری- شنیداری صداوسیما جمهوری اسلامی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۶/۱۲

